

Alder, uddannelse og ledighed

Nils Groes

Sammenfatning

En analyse af tværsnitsdata for hovedgrupper på det danske arbejdsmarked fra 1980 til 1984 tyder på, at den aldersbetingede arbejdsløshedsstruktur i et konjunkturforløb er relativt fast og forudsigeligt, givet at man kender udviklingen i den generelle ledighed. Hver enkelt aldersgruppes ledighedsrisiko er en klar funktion af den generelle konjunktur. Det betyder også, at en sammenhæng fra et enkelt år, der viser den aldersbetingede ledighed for en given uddannelsesgruppe, giver information om den aldersbetingede ledighedsrisiko ikke alene det pågældende år, men også de følgende år i et konjunkturforløb.¹⁾

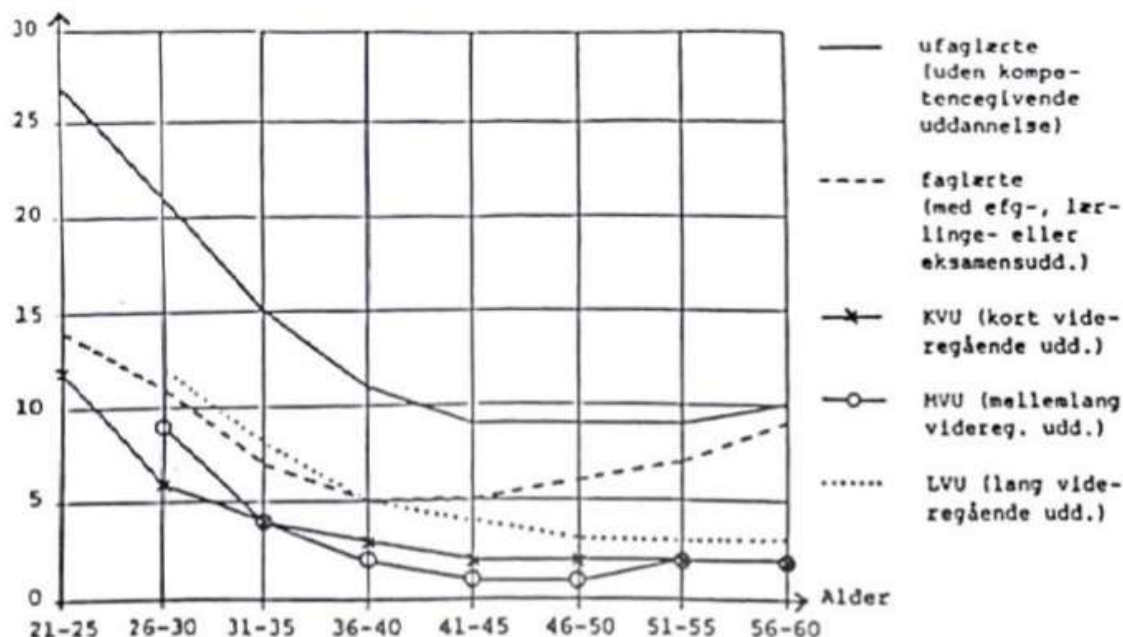
1. Uddannelsesplanlægning

Uddannelsesplanlægning i Danmark har typisk bestået af mange partielle tiltag på basis af partielle analyser. Forskellige institutioner og interessegrupper har kunnet dominere inden for de enkelte uddannelsesgrene. Det betyder, at dimensioneringen og indholdet af de enkelte uddannelser ofte har været bestemt af fortidens traditioner snarere end fremtidens udfordringer.

Og dog skulle det efterhånden stå klart for alle, at der er en betydelig faglig omstillings- evne på de danske arbejdspladser. En stor del af tilgangen på arbejdsmarkedet ender i helt andre erhverv og stillinger, end deres uddan-

Figur 1 Alderafhængig ledighed for kvinder, 1983

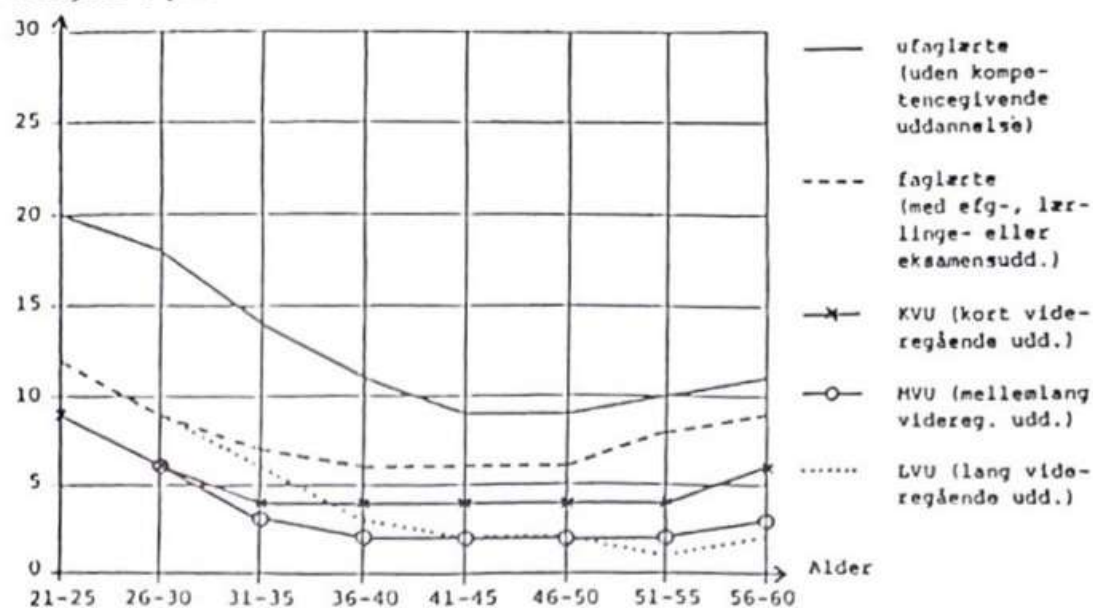
Ledighed i pct.

Leg: Arbejdsløsheden i 1983 blandt faglærte kvinder i alderen 26-30 år var ca. 11%, mens den for ti år ældre kvinder med samme uddannelse var ca. 5%. Arbejdsløsheden for ufaglærte kvinder på 26-30 år var samtidig over 20%, mens den for sygeplejersker og andre kvinder med en kort videregående uddannelse i samme alder var ca. 6%.

Figur 2 Aldersafhængig ledighed for mænd, 1983

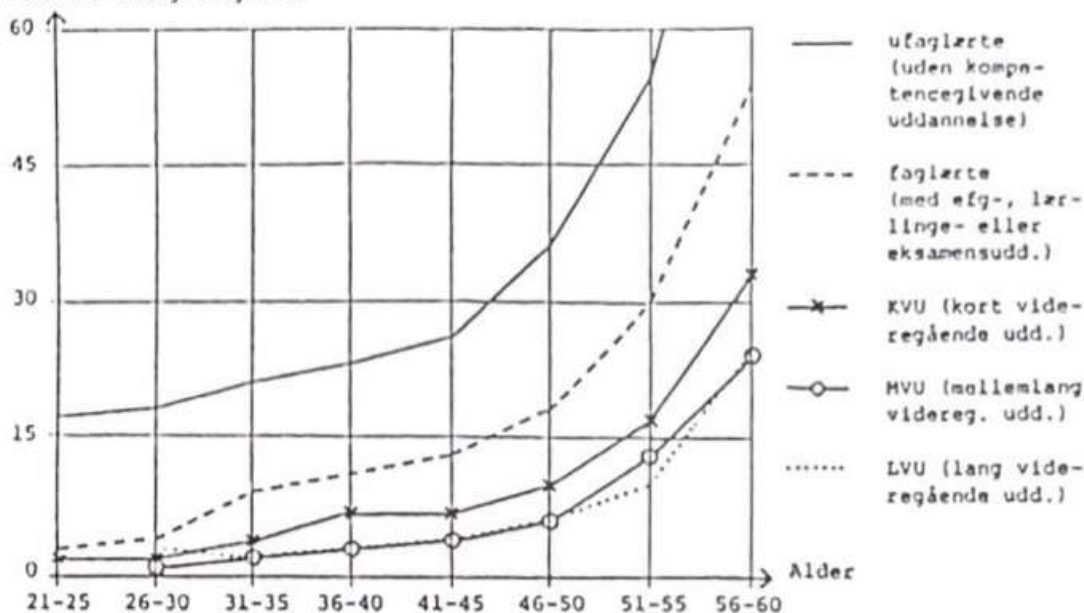
Ledighed i pct.

Kilder: Institut for grænseregionsforsknings databank
baseret på tal fra Danmarks Statistik. Croen og Traux, IFC 1987

Figur 3 Kvinder uden for arbejdsstyrken, 1983

Pct. af arbejdsstyrken

Læs: For hver hundrede uaglærte kvinder på arbejdsmarkedet i alderen 41-45 år var der ca. 25 i samme alder, der hverken havde eller søgte lønnet arbejde (i 1983). Blandt ti år ældre uaglærte kvinder var tallet over 50. Blandt faglærte kvinder på 41-45 år udgjorde de uden for arbejdsmarkedet ca. 13% af arbejdsstyrken. Procenten for jævnaldrende sygeplejersker og andre kvinder med en kort videregående uddannelse var ca. 7, mens den for fx kvindelige akademikere var ca. 5.

nelser har lagt op til. Det betyder groft sagt, at for hver 3, der bliver uddannet til jobs, som ikke eksisterer, så finder 2 af dem utraditionelle jobmuligheder - vel at mærke, hvis der overhovedet er arbejde at finde. Den generelle ledighed spiller altså en større rolle for en nyuddannet frisørs beskæftigelsesmuligheder end antallet af ubesatte jobs i frisørsaloner.

Det betyder selvfølgelig ikke, at det er lige meget, hvilke uddannelser vi tilbyder de unge. Selvfølgelig er det væsentligt at fremme en kvalifikationsstruktur på arbejdsmarkedet, som fremmer erhvervenes produktivitet. Og selv om flertallet af »fejluddannede« klarer sig godt, er der dog hvert år en del, som ikke får ordentligt fodfæste på arbejdsmarkedet. Dermed akkumulerer ledigheden for sådanne uddannelsesgrupper.

På den anden side er det oplagt, at vor viden om fleksibiliteten på arbejdsmarkedet mæner til forsigtighed i uddannelsespolitikken.

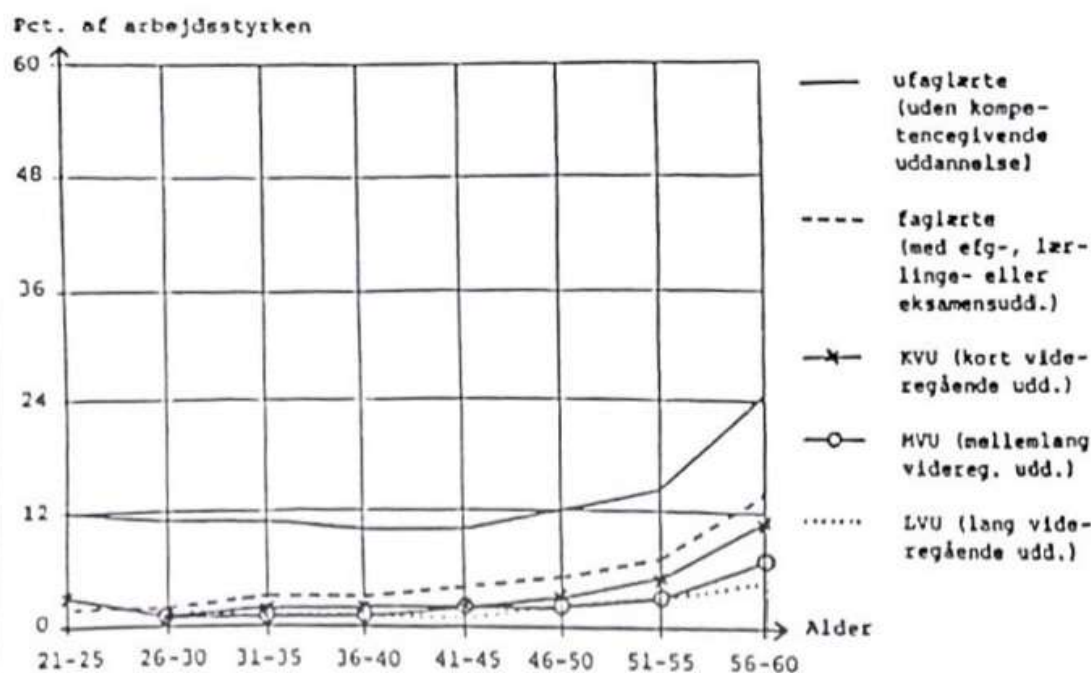
Velfungerende uddannelsesmiljøer skal ikke kvæstes, selv om konjunkturer ændrer sig. I regeringens barsler med en ny perspektivplan, hvor man endnu en gang regner med en industriel vækst hinsides det realistiske. Meget taler fx. for at værne om kreative humanistiske uddannelser frem for at ekspandere mere erhvervsrettede skoler i en hastigere takt end fagligt forsvarligt.

2. Ledighedens ulighed

Men når alt er sagt om arbejdskraftens fleksibilitet, står det stadig tilbage, at risikoen for ledighed ikke er ens for alle. Den afhænger bl.a. af køn, alder og uddannelse, som illustreret i fig. 1-4.

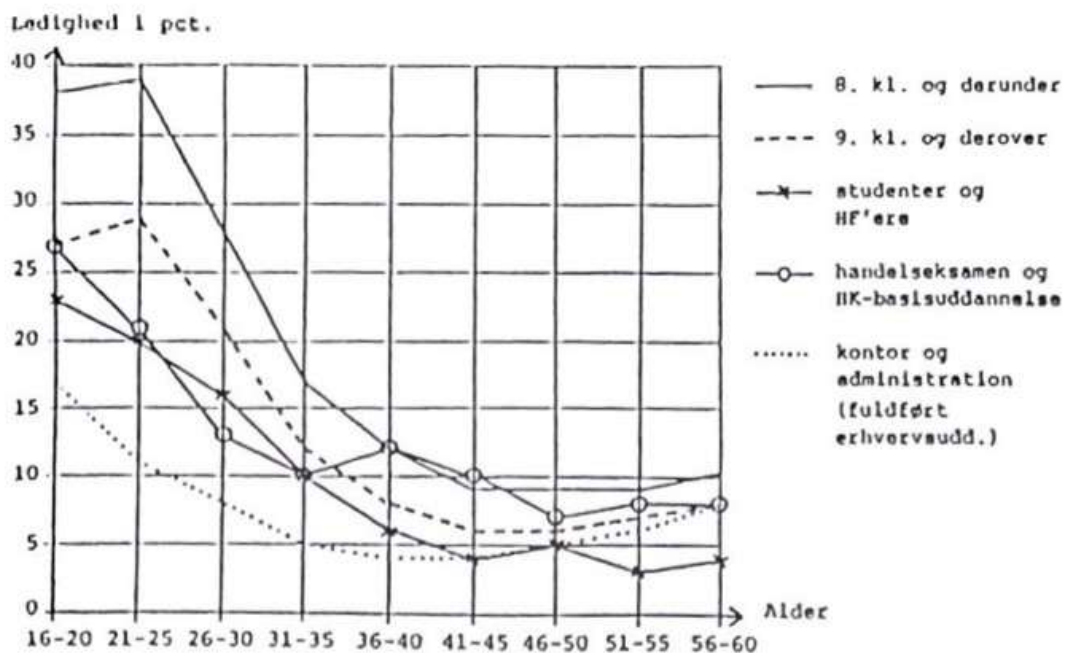
Jo kortere uddannelse folk får, des større arbejdsløshed må de alt andet lige regne med livet igennem. Som fig. 1 og 2 viser, har de ufaglærte væsentligt højere ungdomsarbejdsløshed end nogen anden gruppe, ligesom arbejdsløsheden i deres sidste år på arbejdsmarkedet er væsentligt højere end for

Figur 4 Mænd uden for arbejdsstyrken, 1983

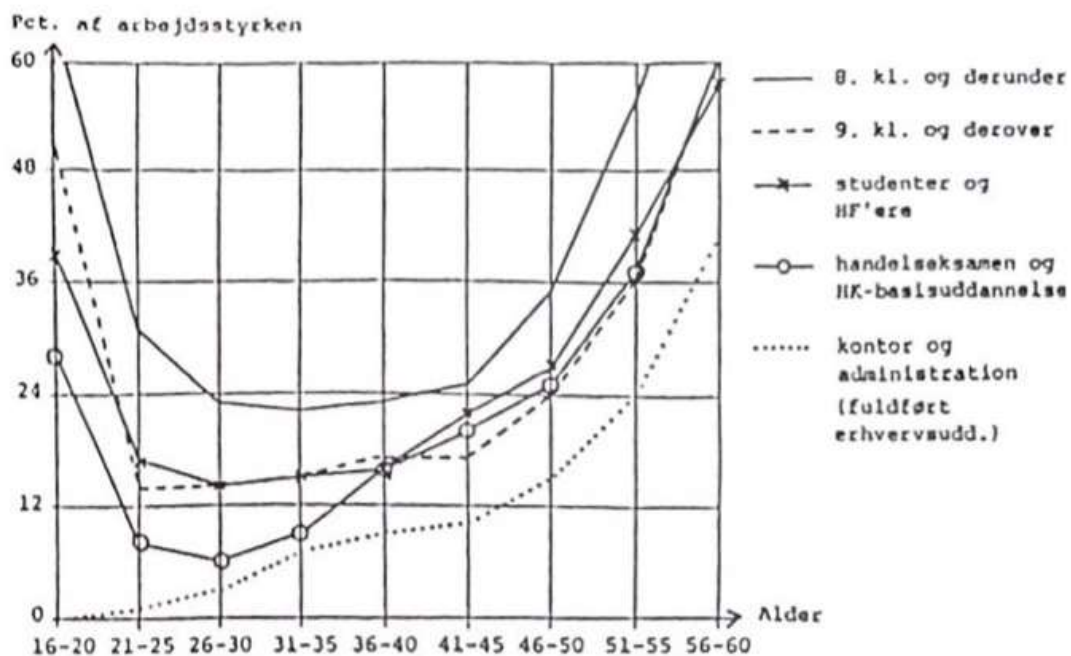

Kilde: Institut for grænseregionsforsknings databank
baseret på tal fra Danmarks Statistik, Groes og Tranæs, IFC 1987

Figur 5 Aldersafhængig ledighed for kvinder, 1983

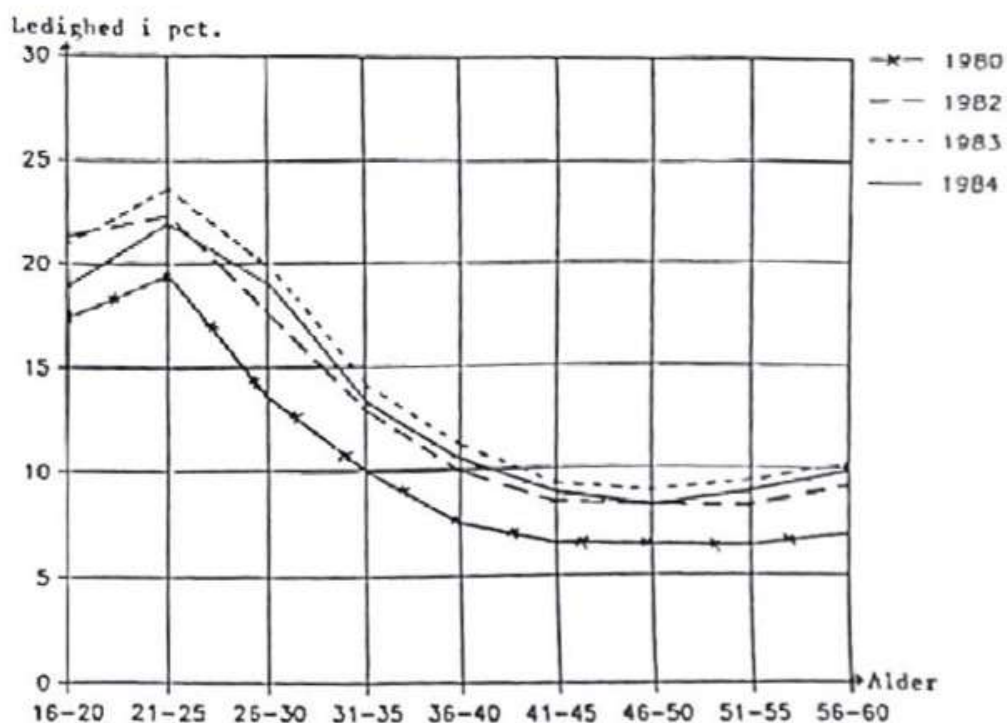

Figur 6 Kvinder uden for arbejdsstyrken, 1983

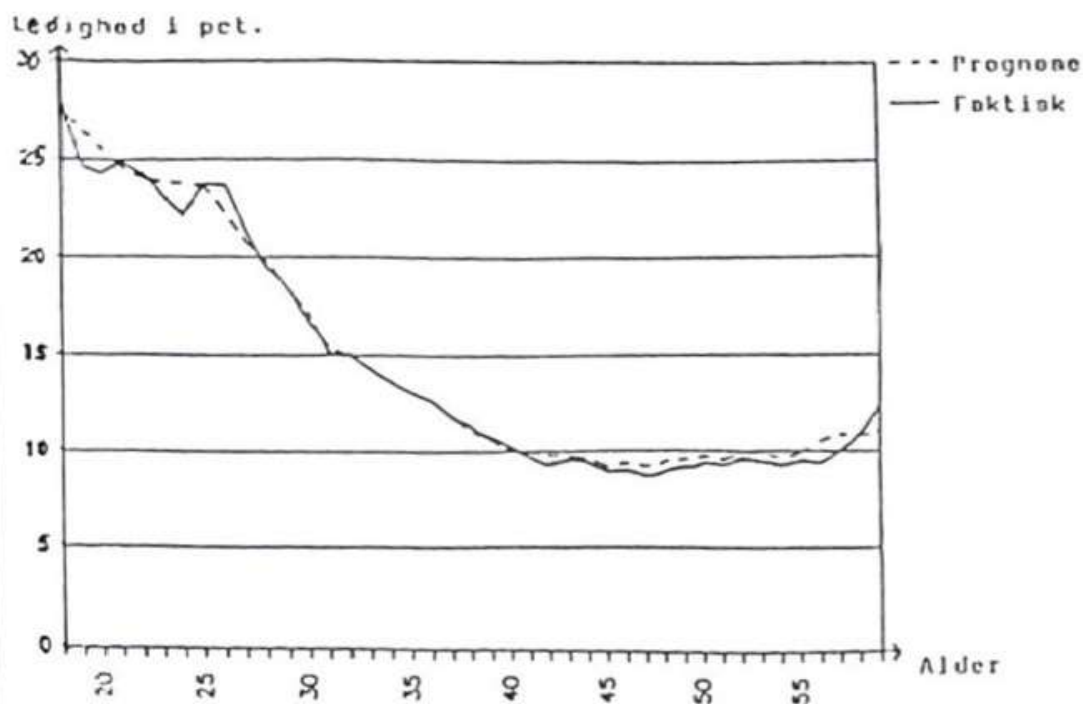
Kilde: Institut for grænseregionsforsknings databank
baseret på tal fra Danmarks Statistik. Groes og Tranæ, IFC 1987

Figur 7 Aldersafhængig ledighed for ufaglærte kvinder og mænd

Kilde: Institut for grænseregionsforsknings databank baseret på tal fra Danmarks Statistik.

Figur 8. *Ledighed for ufaglærte mænd og kvinder, 1983*

Kilde: Institut for Grænseregionsforskning, Notat nr. 28, 1989.

andre grupper. Sammenhængen mellem uddannelseslængde og ledighedsrisiko livet igennem genfindes, når man alene ser på de såkaldte ikke-faglærte og sonderer mellem forskellige uddannelseslængder inden for denne gruppe, jvf. fig. 5-6.

Der kan jo ikke være nogen tvivl om, at sådan var situationen ultimo 1983. Det spørgsmål man kan rejse er, om det er noget, der ligner udsigterne for et livsforløb for unge, som i dag skal vælge uddannelse. Herom er det svært at spå. Men meget tyder på, at kurverne fra november 1983 ikke gav udtryk for noget tilfældigt historisk billede.

3. Brugen af tværsnitsanalyser

Svagheden ved tværsnitsanalyser er, at man dårligt kan datere de registrerede fænomener. Et billede som fig. 1 afspejler i november 1983 akkumulerede historiske hændelser. Det siger ikke umiddelbart noget om, hvordan arbejdsløsheden varierer med alderen over tiden.

I tidligere analyser har vi med forsigtighed antaget, at der var en hurtig tilpasning på arbejdsmarkedet - d.v.s., at tværsnitsdata ikke var udtryk for flere generationers historiske ansættelsesforhold mange år tilbage, men i nogen grad afspejlede aktuelle økonomiske faktorer bag udbud og efterspørgsel efter forskellige grupper på arbejdsmarkedet (faktorer som lønforhold, information, produktivitet og andre kvalitetsfaktorer). Dette gælder dog helt klart *ikke* for visse mindre uddannelsesgrupper, der har oplevet store ændringer i efterspørgsel og udbud (skræddere). Man kan også diskutere, hvad billedet af arbejdsløsheden for højtuddannede humanister i 1983 afspejler (stor ungdomsarbejdsløshed, meget lav ledighed for garvede gymnasielærere). Det giver i hvert fald ikke nogen garanti for unge humanister om en sikret alderdom.

4. Nye observationer

Billedet i fig. 7 antyder, at for større uddannelsesgrupper viser den del af arbejdsløsheden, som varierer med alderen, et ret konstant billede over et konjunkturforløb. Kurverne for de enkelte år ligger naturligvis på forskellige niveauer, hvilket afspejler det pågældende års generelle ledighed. Hvis ikke hver enkelt kurve, udover sit tværsnitsindhold, indeholdt information om aldersgruppernes ledighedsrisiko de følgende år (under forudsætning af uændrede konjunkturer), ville den forløbne konjunkturudvikling ikke træde så tydeligt frem af figurerne (som niveauforskydninger).

Faktisk er kurverne i fig. 7 nogenlunde parallelle. D.v.s. ændringen i ledigheden for en aldersgruppe fra ét år til det følgende er sammensat af en »ren« aldersbetinget ændring (bevægelse langs kurven) og en konjunktur-betinget ændring (niveauforskydning af kurven). Hvis der således ikke sker nogen ændring i den generelle ledighed igennem en periode, vil de enkelte aldersgruppers ledighed bevæge sig *langs* kurven for udgangsåret.

Ser vi bort fra den første aldersgruppe, hvor kun en beskedent del af de unge er kommet ud på arbejdsmarkedet, kan kurverne beskrives ved et andengrads polynomium, som antager minimum.

Som før antydnet er der ikke helt tale om en parallelforskydning af aldersprofilerne gennem den betragtede periode. I takt med, at parablerne hæves, bliver de også en smule stejle. Tydeligst for de yngre aldersgrupper. D.v.s., den konjunktur-betingede ledighedsændring er ikke den samme for alle aldersgrupper. Konjunkturreffekten på en aldersgruppes ledighed er en funktion af både den generelle konjunkturudvikling og af alder.

De unge og de ældre rammes hårdest af et

konjunkturtilbageslag. Det ser imidlertid også ud som om de unge får størst glæde af en konjunkturfremgang, jvf. ovenfor.

5. Fremskrivninger

Hvis ovenstående observationer har noget på sig, og hvis de strukturelle effekter er til at overse på kort sigt, kan ændringen i en årgangs ledighed fra ét år til det følgende beskrives ved summen af alderseffekten og konjunkturreffekten. Det bliver altså muligt at konstruere en prognosemodel, som frem skriver den aldersfordelte ledighed ved at (følge og) beskrive udviklingen for hver enkelt årgang. Modellen er beregnet af Torben Tranæs og beskrevet i Notat nr. 28, Institut for Grænseregionsforskning.

Fremskrivningen er baseret på den aldersfordelte arbejdsløshed i udgangsåret samt kendskab til udviklingen i den generelle ledighed.

Fremskrivningsmetoden går i al sin enkelthed ud på, at hver enkelt årgang a , får korrigeret sin ledighed i udgangsåret t , for såvel en alderseffekt som en konjunkturreffekt. Hvilket giver ledigheden for årgang $a + 1$ i år $t + 1$. Og så fremdeles. Resultatet er vist i figur 8, hvor fremskrivningen for 1983 er sammenholdt med den faktiske ledighedsfordeling. Figuren viser, at ledighedens aldersfordeling rammes særdeles pænt i alle årene.

Alt i alt bekræftes det, at kurvestrukturen i Fig. 1 faktisk afbilder den aldersbestemte ledighedsrisiko for ufaglærte, samt at det er muligt at korrigere effektivt for konjunkturudsving (idet vi ser bort fra strukturændringer).

Sammenhængen må ses som udtryk for, at der eksisterer en betydelig fleksibilitet på arbejdsmarkedet, også aldersgrupperne imellem. En prognose for beskæftigelsen af de unge årgange kan derfor ikke alene baseres

på erhvervsprognoser, historisk betingede aldersfordelinger på erhvervenes arbejdsstyrker samt på udbudet. Man må nødvendigvis inddrage hele arbejdsstyrken i prognosen, herunder substitutionsmulighederne aldersgrupperne imellem.

Det videre perspektiv må altså være en model, der tager udgangspunkt i adfærden for hele arbejdsmarkedet. Ikke mindst reaktionerne hos/på nyttilgangen på arbejdsmarkedet er væsentlig. Der er altså brug for en model, som analyserer bruttobevægelserne på arbejdsmarkedet.

Udviklingen de seneste par år illustrerer med al ønskelig tydelighed, hvor galt det kan gå, hvis man planlægger alene på basis af demografiske udsving for en enkelt aldersgruppe. Implikationerne for erhvervsuddannelserne turde også være evident: Uanset interesseorganisationernes udsagn vil antallet af lære- og praktikpladser svinge stærkt med konjunkturerne i en økonomi som den danske. Hvis man ikke vil acceptere de uddannelsespolitiske konsekvenser heraf, må erhvervsuddannelsernes indtag baseres på andet end virksomhedernes driftsøkonomiske adfærd - en adfærd, som en liberal undervisningsminister vel dårligt kan bebrejde dem.

6. Data

De ovenfor refererede resultater er alle baserede på data fra Danmarks Statistik. Her har man for årene 1980-84 produceret noget, der på mange måder må være verdens bedste uddannelsesstatistik (beskrevet af Scharling (1982)). Desværre er offentliggørelsen af denne statistik ikke fortsat for de senere år, skønt rådata og systemer eksisterer. Det ville være et utroligt tilbageslag for dansk uddannelsesforskning og planlægning, hvis produktionen af dette enestående talmateriale ikke fortsatte.

Konklusion

I det betragtede tidsrum 1980-84 for de betragtede uddannelsesgrupper ser det ud til, at tværsnitsdata er velegnede til både analyse og prognoseformål, i hvert fald for større uddannelsesgrupper.

Fremskrivninger af fx. aldersbestemt arbejdsløshed fordelt på uddannelse i et forudseligt konjunkturforløb skulle således være muligt, når ovenstående model tages i brug sammen med allerede udviklede metoder.

De observerede sammenhænge må kunne analyseres i større dybde, og det økonomiske indhold præciseres. Det må ske i en analyse af bruttobevægelserne på hele arbejdsmarkedet, fordelt på køn, alder og uddannelse. Navnlig analysen af nytilgangen kan blive meget værdifuld. Men den kan ikke gennemføres isoleret fra det øvrige arbejdsmarked.

Noter

- 1) Denne sammenhæng er i en model beregnet af Torben Tranæs, jvf. Notat nr. 28, Institut for Grænseregionsforskning 1989.

Litteratur

Ebbe Groes, Nils Groes, Anders Holm Larsen og Torben Tranæs: *Fleksibilitet på arbejdsmarkedet - nye aspekter*. Modelpapir nr. 26, Institut for Grænseregionsforskning, 1987.

Niels Groes: *Fleksibilitet på arbejdsmarkedet*. Oplæg til undersøgelser af arbejdskraftens fleksibilitet, betinget af uddannelse. Modelpapir nr. 12, Institut for Grænseregionsforskning, 1984.

Niels Groes og Torben Tranæs: *Hvor går de faglærte hen, når de går ud på arbejdsmarkedet? - nogle træk af erhvervsplaceringen blandt arbejdstagere med en grundlæggende uddannelse*. Arbejdspapir nr. 39, Institut for Grænseregionsforskning, 1987.

Niels Groes, Anders Holm Larsen og Torben Tranæs: *Alder, uddannelse og ledighed - en analyse af tværsnitsdata fra 1980-84*. Notat nr. 28, Institut for Grænseregionsforskning, 1989.

William Scharling: *Den nye uddannelsesstatistik*. Arbejdspapir nr. 15, Institut for Grænseregionsforskning, 1982.

Nina Smith og Valdemar Smith: *Den uddannelsesbetingede fleksibilitet på det danske arbejdsmarked 1980-83*. Arbejdspapir nr. 38, Institut for Grænseregionsforskning, 1987.

Torben Tranæs: *Uddannelseslængde, ledighed og fleksibilitet*. Modelpapir nr. 27, Institut for Grænseregionsforskning, 1987.